

РЕЦЕНЗИЯ

за трудовете на д-р Марко Скарпа, единствен кандидат
в конкурса за заемане на научната длъжност доцент по направление

2.1 Филология /Теория и история на литературата/

ДВ бр. 50 от 23.06.2017 г.

Познавам кандидата д-р Марко Скарпа от 2009 г., когато още като докторант на университета Ка' Фоскари (Венеция) беше дошъл в България, за да усъвършенства познанията си по съвременен български език и да поработи *de visu* с ръкописите в Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. През март 2012 г. имах честта да бъда един от членовете на международното научно жури, което му присъди научната степен доктор, а когато докторската му дисертация се превърна в книга, с удоволствие написах и публикувах рецензия за нея на български и на италиански език¹. Присъствала съм и на редица от публичните научни изяви на кандидата в България, Италия, Русия и Сърбия, които са свидетелство за високата му научна активност.

За настоящия конкурс д-р Марко Скарпа е представил една монография (№ 26 от представения списък с публикации), десет статии в италиански и български научни издания (№ 1-10), седем публикации в сборници (№ 13-19), пет статии в сборници от престижни международни конференции (№ 21-25), два специализирани превода (№ 12-13), като последният (№ 13) е публикуван в поредицата на *Accademia Ambrosiana. Classe di Savistica* 2016 г. и съдържа италианския превод на пет слова на св. Климент Охридски, една рецензия (№ 11) и бележки към две изложби, организирани с негово участие (№ 27-28). Представената научна продукция е забележителна, като се има предвид, че е създавана през последното десетилетие, а началото ѝ трябва да се търси в студентските и докторантските години на кандидата.

Основните научни интереси на д-р Марко Скарпа са свързани с разцвета на книжнината и културата на Балканите през XIV в. и отзвук, който културният и духовен подем във Византия и в Иван-Александрова България поражда в онова културно пространство, наречено от Р. Пикио *Slavia orthodoxa*. Съвсем не е случайно, че вниманието на кандидата още от студентските му години е насочено към дейността на такива стълбове на православие като Григорий Палама, Григорий Синаит, Теодосий Търновски и Патриарх Евтимий, основоположници и разпространители на новото духовно движение исихазъм. Към тази

¹ Нов поглед върху рецепцията на Григорий Палама в славянския свят. - *Palaeobulgarica*, XXXVIII, 2014, 3, с. 110-113 и Marco Scarpa, *Gregorio Palamas slavo. La tradizione manoscritta delle opere. Recensione dei codici*. Biblion, Milano 2012. – In: *Ricerche slavistiche*, 2015, 494-506.

проблематика Марко Скарпа стига благодарение на своята теологическа и филологическа подготовка – кандидатът притежава диплома за магистър по теология (2007) и по славистика (2008) – и под влияние на своите научни наставници – проф. А. Риго, един от най-добрите познавачи на исихазма и неговото книжовно наследство, и проф. А. Наумов, един от водещите теоретици в областта на средновековната славянска литература и книжнина. Още дипломните разработки на Марко Скарпа са посветени на славянските преводи на Григорий Палама и тяхното разпространение в южнославянската и руската ръкописна традиция. Докторската му дисертация пък изследва монашеските сборници с аскетическо съдържание от XIV в., които възникват, за да отговорят на нуждите на исихастите от духовно образование и самоусъвършенстване. Заниманията му с учението и книжовното наследство на исихастите до голяма степен предопределят и по-нататъшното му развитие като изследовател на славянската старина. Марко Скарпа подхожда към избраната от него научна проблематика, като съчетава и доразвива у себе си познанията и аналитичните умения на теолога, медиевиста, филолога, палеографа и археографа.

На Паламисткото наследство в славянската ръкописна традиция и на свързаната с него проблематика е посветена не само неговата монография *Gregorio Palamas Slavo. La tradizione manoscritta delle opere. Recensione dei codici. Milano 2012, 218 pp.*, но и по-голямата част от представените за конкурса научни разработки, като изключим преводите, рецензиите, въведенията към изложбите и трите кратки етюда (№ 2, 7 и 16), разработващи мотиви от руската литература, взети от произведенията на Толстой, Тургенев и Чехов. Интересното е, че и тук д-р Скарпа търси религиозно-нравствените измерения на проблемите и връзката им с християнството.

В изследванията си М. Скарпа показва добро познаване на проблемите на исихазма като духовно течение през XIV в., което се ражда на кръстопътя на историята по време на масираното османско нашествие на Балканите, като и без това сложната политическа обстановка от онова време се усложнява от догматическите спорове между представителите на двете църкви – Източната и Западната, – които не могат да намерят обща основа за единение в този съдбоносен не само за Балканите, но и за Европа исторически момент.

Кандидатът е запознат и с книжовното наследство на исихазма не само в славянската, но и във византийската традиция, и това му позволява да направи разностранни и убедителни изводи за разпространението на културата на исихазма на южнославянска и източнославянска почва. М. Скарпа е запознат и с историята на изследванията на исихазма и породената от него книжнина в гръцка и славянска среда. Изследователят си дава сметка и за това, че засиленият научен интерес към исихастката проблематика и духовното и книжовното наследство на нейните създатели и проводници се дължи на срещата между западното и източното

богословие, състояла се около средата на XX век в Париж, когато редица именити православни теолози и философи като Владимир Лоски, Павел Евдокимов и Йоан Майендорф, прокудени от Русия след революцията, публикуват книги, в които паламизмът се представя като най-адекватния израз на същността на православието.

И макар да изглежда, че основните приноси на кандидата са съсредоточени в областта на археографията и кодикологията (вж. подробното кодикологическо описание на 70 славянски ръкописа с произведения на Григорий Палама, което заема повече от половината от обема на представената монография, с. 71-185²), всъщност той търси проекциите на исихастката книжнина и култура от времето на нейното възникване през XIV в. до наши дни, което е едно от най-големите достойнства на неговия изследователски подход. Затова той не се изненадва от факта, че идеолозите на исихазма оставят трайна следа в славянската книжовна и богословска традиция предимно с произведенията си с антилатинска насоченост. Това с особена сила се проявява в Русия след падането на православните балкански държави под османска власт.

Същевременно М. Скарпа не само очертава историята на възникването, развитието и разпространението на сборниците с аскетично-монашеско съдържание в славянския свят³ и рецепцията на Паламисткия корпус през вековете⁴, но се интересува и от идеологическите

² Описанието е направено в най-добрите традиции на западната кодикология и археография, като кодикологическата информация е разпределена в еднотипни и добре обособени рубрики. В рубриката *Творби на Палама (Opere Palamas)* се цитират началата и завършеците на съответните текстове. В края на описанията се посочват заглавията на други описания, пълната библиография за съответния ръкопис, както и изданията на включените в него текстове на Палама, ако има такива. При това Марко Скарпа не просто използва предишните описания и публикации, но се отнася критично към представения материал, като отбелязва недостатъците на някои от предишните описания, взема отношение при идентифицирането на преписвачите, съдържанието на ръкописите и под., което придава допълнителна лична окраска на неговия труд.

³ Според него този тип монашески сборници с аскетическо съдържание възниква в България през XIV в. в общности, свързани със св. Григорий Синаит. От 1360 г. нататък те започват да се създават и в Света гора, но вече в сръбска езиково-правописна среда, като същевременно обрастват с допълнителни текстове. Именно тогава и там в тях се появяват текстовете с антилатинска насоченост на такива автори като патриарх Герман II, Григорий Палама и Нил Кавасила (№3).

⁴ Според М. Скарпа ранните ръкописи с преводи на Палама от втората половина на XIV в. имат сръбски произход и типологията им, както и някои особености на състава им, свидетелстват за връзка с монашеската среда. Той идентифицира три хомогенни центъра на възникване на сборници с произведения на Палама през този период, които ясно се отделят хронологически и типологически. 1. Първият възниква през 60-те години на XIV век на Атон и е представен от известния сборник Деч. 88, който включва произведения на Варлаам Калабрийски и Григорий Палама, посветени на проблема на *filioque*-то, към които е прибавен и краткият трактат на Палама За единството и различието. Марко Скарпа предполага, че съставът на сборника е бил оформен още на гръцка почва, но за жалост оригиналът му все още не е открит. 2. Вторият център възниква през 70-те години на същия век и е представен от сборници със смесено съдържание (хомилетично-аскетично-монашески сборници). Сборниците, които се датират около 1370 г., съдържат хомилиите за Успение Богородично и за свети Димитър и по всяка вероятност са свързани с монашеските общежития в Парория и Кефаларево. Един от сборниците с малко по-късна датировка съдържа Изповедание на вярата, а друг представлява синаксар и включва похвалното слово за свети Димитър. Тук авторът прави едно важно наблюдение, като подчертава, че на славянска почва този тип сборници със смесено съдържание, включващи двете хомилии и Изповеданието на вярата, се появяват 15-ина години по-рано, отколкото във Византия. 3. От третия център излизат сборници с юридическо-полемическо съдържание, в които произведенията на

аспекти на исихазма. Свидетелство за това са статиите му за аскетическото учение на Григорий Синаит и неговата рецепция у славяните (№ 15), за учението на Григорий Палама за евхаристията (№ 10, 19), за монашеското образование на Патриарх Евтимий (№4). Той търси и намира връзката между Парория и Търново (Кефаларево) (№ 5), като непрестанно подчертава ролята на България и цар Иван Александър за развитието и разпространението на това духовно течение на Балканите, и проследява движението на сборниците с аскетическо–монашеско съдържание между България и Атон (№ 21,22). Кандидатът не се изкушава да предложи свои хипотези за локализацията на Кефаларево и Парория, тъй като не намира достатъчно убедителни доказателства в подкрепа на съществуващите предположения и се придържа само към установените от него и предшествениците му исторически факти.

Специално внимание д-р М. Скарпа отделя на ръкописната традиция на произведенията с антилатинска насоченост на св. Григорий Палама (№ 24), като една от двете му статии по този въпрос (и двете излезли през 2013 г.) е съвместна публикация с А. Риго и отразява съвременното състояние на проучванията върху антилатинската проблематика във византийската и славянската книжнина (№ 14). Особено интересна е статията му за славянския превод на трактата на Нил Кавасила „За изхождението на Светия Дух“, която също има антилатинска насоченост. Доколкото славянският превод възниква в сръбска среда през последните 30 години на XIV в. преди племенникът на автора Никола Кавасила да е издал гръцките текстове на неговите произведения и съществено се различава от познатата гръцка версия на трактата, М. Скарпа допуска, че преводът е бил направен от оригиналния нередактиран текст на Нил Кавасила (№ 23). Отделна статия проследява ръкописната традиция на *Словото за Успение Богородично* от Григорий Палама в източнославянска среда (№ 8).

От непосредствената работа на кандидата със славянските ръкописи, свързани с исихастката и антилатинската проблематика на XIV столетие, се раждат и наблюдения, които изтъкват ролята на отделни ръкописи като ключови в развитието на съответната традиция. Така напр. известният сборник Деч. 88 според М. Скарпа е ключов за разпространението на

Палама съжителстват с тези на Нил Кавасила или със Синтагмата на Матей Властар. Хронологическата подредба на тези ръкописи е трудна, тъй като датировките не са особено точни, но все пак Марко Скарпа успява да идентифицира два ръкописа, които вероятно са възникнали в един и същи атонски скрипторий, от които единият полага началото на ръкописна традиция в южнославянска среда, а вторият – в източнославянска.

Според автора всички ранни южнославянски сборници с произведения на Григорий Палама най-вероятно произхождат от атонските сръбски манастири, тъй като съставът им е различен от този на константинополските гръцки ръкописи. Пък и през втората половина на XIV в. Света гора е център на спорове между православното монашество и кръга около Прохор Кидон, който симпатизира на западната църква. Пак в атонска монашеска среда антилатинските произведения на Григорий Палама често циркулират самостоятелно или в малки цикли. Идентифицираните като преписвачи на някои от сборниците книжовници - Исая Серски, Йов и Яков от Хилендар, отново ни отвеждат към сръбските манастири на Света гора, най-вече Хилендар и Свети Пантелеймон, както и към Лесновския манастир и манастира Св. Марко в Скопие, които са зависими от Хилендар (№ 26 гл. IV).

антилатинската проблематика на Балканите (№ 24), както и близкият до него по време и съдържание Деч. 75 (№ 17). На свой ред ръкопис ГИМ Син. 383, който съдържа приписка със сведения за разговорите на цар Иван Грозни с йезуита Антонио Посевино през 1582 г., по всяка вероятност е положил началото на антилатинската традиция в руската литература (№ 1).

Без да изоставя заниманията си с антилатинската проблематика и монашеските сборници с аскетическо или смесено хомилетично-юридическо-аскетическо съдържание, през последните няколко години д-р М. Скарпа беше отдаден на превода на част от съчиненията на първия български духовен учител и просветител свети Климент Охридски. Резултат от тези му занимания е статията за техниката на превода от старобългарски на италиански и терминологичните проблеми, свързани с предаването на основните богословски понятия (№ 13), както и преводът на пет слова, излезли изпод перото на светеца (№ 20). Без да се впускам в излагането на достойнствата на направения от М. Скарпа превод, ще отбележа само, че той съществено допринася за разпространението на знанията за Климент сред западните ни колеги.

Не мога да не отбележа и факта, че трудовете на Марко Скарпа са публикувани не само на родния му език, но също така и на три славянски езика: руски, сръбски и български, което е свидетелство не само за добрата му езикова подготовка (той си служи още с латински, френски, английски и черковнославянски), но и за обширните му научни контакти. Не бива да се подминава и неговият педагогически опит и умението му да работи с млади хора, у които вдъхва любов към писаното слово и духовността.

В заключение ще подчертая, че в своите научни трудове д-р М. Скарпа се изявява като завършен филолог и славист, съчетал в своя изследователски подход най-добрите традиции на източната и западната филологическа и кодикологическа традиция. Уверена съм, че със своите несъмнени професионални качества и широкоспектърна подготовка той ще стане чудесно допълнение на научния колектив на КМНЦ и ще се превърне в незаменим сътрудник на секцията „Кирило-Методиевски извори и традиции“. По тази причина с цялата си убеденост гласувам д-р Марко Скарпа да заеме длъжността доцент в КМНЦ при БАН и призовавам и останалите членове на научното жури да гласуват по същия начин.

София 12.11.2017

/проф. д.ф.н. А. Тотоманова/